Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću: historijski izazovi i dostignuća u razvoju državnosti Bosne i Hercegovine: ZAVNOBiH

Pejanović, Mirko; urednik

2024-10-21

https://bastina.anubih.ba/handle/123456789/795

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

https://bastina.anubih.ba/

DOI: 10.5644/PI2024.213.04

Istorijski izazovi u razvoju državnosti Bosne i Hercegovine tokom XX i početkom XXI stoljeća

Mirko Pejanović[*]

Sažetak: U istraživačkom radu pod naslovom "Istorijski izazovi u razvoju državnosti Bosne i Hercegovine tokom XX i početkom XXI stoljeća" elaboriraju se glavni društvenoistorijski procesi u kojima je oblikovana državnost Bosne i Hercegovine kao federalne državne jedinice unutar Demokratske federativne Jugoslavije u vremenu Drugog svjetskog rata.
Državnost Bosne i Hercegovine, oblikovana na ideji ZAVNOBiH-a, uspostavljena je odlukama Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a i Drugog zasjedanja AVNOJ-a 1943. godine.
Bosna i Hercegovina je tokom Drugog svjetskog rata bila vojno i političko središte Narodnooslobodilačkog i antifašističkog pokreta u Jugoslaviji. Unutar tog pokreta, u kome su stanovnici Bosne i Hercegovine imali masovno učešće, pobijedila je ideja zbratimljenosti naroda koji vjekovima žive zajedno u Bosni i Hercegovini. Odlukama Prvog, Drugog i Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a Bosna i Hercegovina je na ideji ravnopravnosti građana i naroda postala model izgradnje multietničke države.
Demokratske i antifašističke snagu su, u Drugom svjetskom ratu, riješile izazov uspostave državnosti Bosne i Hercegovine. U decenijama koje su uslijedile od 1945. do 1990. godine Bosna i Hercegovina je pronašla odgovor za rješavanje izazova za prevazilaženje ekonomske i kulturne zaostalosti u jedinstvu društvenih snaga i državnih institucija. Republika Bosna i Hercegovina zabilježila je civilizacijski iskorak u svom socijalnom i kulturnom razvoju u vremenu 1965–1989. god.
Potkraj XX stoljeća, zapravo početkom 90-ih godina, Bosna i Hercegovina se našla pred izazovom za svoju opstojnost u procesu disolucije Jugoslovenske federacije, kao i vojne agresije Miloševićevog režima da cijelu Bosnu i Hercegovinu uvuče u projekt Velike Srbije. Demokratske snage su pronašle rješenje za provođenje referenduma građana za suvereni i nezavisni državnopravni status Bosne i Hercegovine i odbranu njenog integriteta i istorijskog multietničkog bića.
Istorijski izazov integracije Bosne i Hercegovine u euroatlantske institucije Bosna i Hercegovina, iako usporeno, rješava uz angažovanje i pomoć Evropske unije i međunarodne zajednice.
Sa dobijanjem članstva Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju, što će uslijediti do kraja treće i početkom četvrte decenije XXI stoljeća, Bosna i Hercegovina će postati stabilna demokratska i ekonomski prosperitetna evropska država.

Ključne riječi: Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine, Republika Bosna i Hercegovina, Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine, Armija Republike Bosne i Hercegovine, Evropska unija, Ujedinjene nacije, NATO savez, Sjedinjene Američke Države

[*] Akademik, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, mpejanovic@anubih.ba.

Prelomni period u razvoju državnosti Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću

Postoji više prelomnih perioda u kojima je Bosna i Hercegovina imala istorijske izazove za uspostavu i razvoj svoje državnosti u XX i XXI stoljeću.

Prvi prelomni period nastaje u vremenu Drugog svjetskog rata. On se javlja u obnovi i uspostavi državnosti Bosne i Hercegovine. Istorijski preokret se postiže na ideji ZAVNOBiH-a. Zapravo istorijsko ovaploćenje ideje ZAVNOBiH-a odvija se u održavanju Prvog, Drugog i Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a. U vremenu od 1943. do 1945. godine održano je Prvo zasjedanje ZAVNOBiH-a 1943. godine u Mrkonjić-Gradu, zatim Drugo 1944. godine u Sanskom Mostu i Treće 1945. godine u Sarajevu.

Na Prvom zasjedanju 25. novembra 1943. godine 247 delegata ZAVNOBiH-a izabranih iz svih regija i svih naroda Bosne i Hercegovine donose, u punom jedinstvu, istorijsku odluku da Bosna i Hercegovina dobije status federalne državne jedinice ravnopravne Srbiji i Hrvatskoj unutar Demokratske federativne Jugoslavije. Sporenja oko statusa Bosne i Hercegovine da bude pokrajina ili federalna državna jedinica u komisiji za pripremu odluke za konstituisanje Demokratske Jugoslavije na federativnom principu riješena su tako što je Josip Broz Tito, u ulozi vrhovnog komandanta partizanskih snaga i vođe Narodnooslobodilačkog antifašističkog pokreta, podržao prijedloge rukovodstva Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu, na razgovoru u Jajcu, nekoliko dana pred održavanje Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a, zakazanog za 25. novembar 1943. godine.[1] Tito je svojim stavom definisao istorijsko određenje državnog statusa Bosne i Hercegovine u novoj Demokratskoj federativnoj Jugoslaviji.

To određenje sadrži ove aspekte: narodi Bosne i Hercegovine su uzeli masovno učešće u Narodnooslobodilačkoj borbi. U toj borbi su dali velike žrtve. Svojom borbom su izvojevali pravo da imaju federalnu državnu jedinicu (republiku), ravnopravnu Srbiji i Hrvatskoj.[2]

---

[1] Komisiju za pripremu odluke o konstituisanju Demokratske Jugoslavije na federativnom principu činili su članovi Centralnog komiteta KPJ: Milovan Đilas, Moša Pijade i Sreten Žujović. Na razgovoru sa rukovodstvom Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu u Jajcu, tokom novembra 1943. godine, Komisija je zagovarala stajalište da Bosna i Hercegovina može biti samo pokrajina zbog svog višenacionalnog sastava. Vidi šire: Avdo Humo, Diskusija u: *AVNOJ i narodnooslobodilačka borba u Bosni i Hercegovini (1942–1943), materijali sa naučnog skupa održanog u Sarajevu 22. i 23. novembra 1973. godine*, Rad, Beograd, 579.

[2] U Titovom određenju državnosti Bosne i Hercegovine kao jedne od šest republika Jugoslovenske federacije pronašlo se istorijsko rješenje za pitanje čija je Bosna i Hercegovina. Ona je domovina i državna jedinica u kojoj žive njeni ravnopravni narodi: bošnjački (tada muslimanski), srpski i hrvatski

Sa idejom ZAVNOBiH-a pronađen je model političke organizacije multietničkog bosanskohercegovačkog društva. Postoji viševjekovni istorijski kontinuitet zajedničkog življenja naroda izmiješanog na cijelom prostoru. Svoj državni život bosanskohercegovački građani, uzeti kao demos, organizuju na principu ravnopravnosti naroda u smislu razvoja nacionalnog i kulturnog identiteta svakog naroda pojedinačno i svih zajedno. Na ovoj osnovi je oblikovana institucionalna državnost Bosne i Hercegovine na Drugom zasjedanju ZAVNOBiH-a u Sanskom Mostu 1944. godine.

Ustavnopolitička osnova državnog ustrojstva Bosne i Hercegovine definisana je u posebnom dokumentu Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a 1944. godine pod nazivom: "Deklaracija o pravima građana Bosne i Hercegovine". Među prvim odrednicama ove deklaracije je pravo građana na nacionalnu ravnopravnost. Ta odrednica glasi: "Zemaljsko antifašističko vijeće Bosne i Hercegovine zajamčuje ravnopravnost Srba, Muslimana i Hrvata Bosne i Hercegovine, koja je njihova zajednička i nedjeljiva domovina."[3]

Na Trećem zasjedanju ZAVNOBiH-a u slobodnom Sarajevu 26, 27. i 28. aprila 1945. godine ZAVNOBiH prerasta u Narodnu skupštinu koja donosi Zakon o narodnoj vladi. Izborom Prve narodne vlade na Trećem zasjedanju ZAVNOBiH-a zaokružuje se državna organizacija Bosne i Hercegovine na ideji ZAVNOBiH-a. Naredne 1946. godine uslijediće izbor Ustavotvorne skupštine koja će u decembru mjesecu 1946. godine donijeti Prvi ustav Narodne Republike Bosne i Hercegovine. Ovim ustavom Bosna i Hercegovina je definisana kao "narodna država republikanskog oblika".[4]

U godinama društvenog razvoja nakon Drugog svjetskog rata Bosna i Hercegovina ima izazov prevladavanja ekonomske i kulturne zaostalosti u odnosu na razvijene jugoslovenske republike Sloveniju, Hrvatsku i Srbiju.

narod. U vremenu pred Drugi svjetski rat Tito je imao stanovište: "Bosna je jedno zbog vjekovnog zajedničkog života bez obzira na vjeru." Vidi: Ivo Goldstein, Josip Broz Tito, KPJ i Bosna i Hercegovina 1937–1943. godine, u: *Međunarodna naučna konferencija 75. godišnjica Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a – povijesna utemeljenost obnovljene državnosti Bosne i Hercegovine u 20. i 21. stoljeću, Sarajevo, 24. i 25. aprila 2019. godine, zbornik radova*, ur. Adila Pašalić Kreso, Mirko Pejanović, Vera Katz, Posebna izdanja, knj. CLXXIX, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 11/1, Odjeljenje humanističkih nauka, knj. 46/1, ANUBiH, Sarajevo 2019.

[3] Vidi: Deklaracija Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a o pravima građana Bosne i Hercegovine, Sanski Most 1. jula 1944. godine, u: Omer Ibrahimagić, Suad Kurtćehajić, *Politički sistem Bosne i Hercegovine 2, Hrestomatija*, Magistrat, Sarajevo 1999, 240-241.

[4] Ustav Narodne republike Bosne i Hercegovine iz 1946. godine je odredio da suverena prava Bosne i Hercegovine nisu prenosiva na FNRJ. Narodna Republika Bosna i Hercegovina je imala svoju državnu teritoriju, koja se nije mogla mijenjati bez njenog pristanka. Narod je svoju volju izražavao putem slobodno izabranih predstavnika. Vidi šire: Mustafa Imamović, *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, četvrto izdanje, University Press, Sarajevo 2014, 372.

Nepismenost je dostizala 70% stanovništva. Nije postojao univerzitet. U strukturi privrede bila je dominantna bazna industrija: rudarstvo, metalurgija i eksploatacija šumskih bogatstava.

Preokret u društvenom, ekonomskom i socijalnom razvoju odvija se od polovine 60-ih do kraja 80-ih godina XX stoljeća. Taj preokret se ispoljava u više društvenih reformi: demokratizacija društvenih odnosa, priznanje nacionalne posebnosti muslimanskog stanovništva, promjena strukture privrede iz bazne u prerađivačku industriju i kulturni preporod obuhvatom sve djece osnovnim obrazovanjem te uspostavom srednjoškolskih centara u svim opštinama Bosne i Hercegovine. Univerzitet u Sarajevu je formiran 1949. godine a početkom 70-ih godina formirani su univerziteti u Banjoj Luci, Tuzli i Mostaru. U sferi kulturnog preporoda osnovana je Akademija nauka i umjetnosti, više istraživačko-naučnih instituta i Radio-televizija Bosne i Hercegovine. Vrijeme od 60-ih do kraja 80-ih godina XX stoljeća akademik Dušan Bilandžić, određuje kao zlatno razdoblje u društvenom razvoju Republike Bosne i Hercegovine. U tom dobu Bosna i Hercegovina je dostigla milion zaposlenih stanovnika u industriji i društvenim djelatnostima i potpuni obuhvat djece osnovnim obrazovanjem te ravnomjeran razvoj regija.[5]

Poseban istorijski izazov u razvoju državnosti Bosne i Hercegovine dolazi u vremenu krize opstojnosti Jugoslovenske federacije i pluralizacije bosanskohercegovačkog društva. Bitno je potcrtati da je politička pluralizacija bosanskohercegovačkog društva provedena mirno, osnivanjem više stranaka i izvođenjem prvih višestranačkih izbora 1990. godine. Na Parlamentarnim izborima 1990. godine apsolutnu pobjedu sa 84% poslaničkih mandata u Skupštini Bosne i Hercegovine osvajaju etničke stranke: Stranka demokratske akcije, Hrvatska demokratska zajednica Bosne i Hercegovine i Srpska demokratska stranka.[6] Pred višestranačku skupštinu Republike Bosne i Hercegovine došao je izazov krajem 1991. i početkom 1992. godine za definisanje političke budućnosti Bosne i Hercegovine u procesu disolucije SFRJ.

Rješenje se pronalazi donošenjem odluke o provođenju referenduma građana o suverenom i nezavisnom državnopravnom statusu Bosne i Hercegovine.[7]

---

[5] Vidi: Dušan Bilandžić, Zlatno doba Bosne i Hercegovine, u: *Naučni skup Bosna i Hercegovina prije i nakon ZAVNOBiH-a, Sarajevo 23. i 24. novembar 2003*, Posebna izdanja, knj. CXXIV, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 37, ANUBiH, Sarajevo, 42-46.

[6] Vidi: *Razvoj političkog pluralizma u Sloveniji i Bosni i Hercegovini*, ur. Danica Fink Hafner, Mirko Pejanović, Fakulteta za družbene vede, Založba FDV – Fakultet političkih nauka, Ljubljana – Sarajevo 2006.

[7] Referendum građana je održan 29. februara i 1. marta 1992. godine. Na referendum je izašlo 64% građana upisanih u državni birački spisak Bosne i Hercegovine. Za referendumsko pitanje se pozitivno

Na temelju rezultata referenduma građana uslijedilo je međunarodno priznanje Bosne i Hercegovine. Zemlje članice Evropske zajednice Bosni i Hercegovini dodjeljuju međunarodno priznanje 6. aprila 1992. godine. Potom je 8. aprila 1992. godine uslijedilo međunarodno priznanje Bosne i Hercegovine od Sjedinjenih Američkih Država, da bi Bosna i Hercegovina do novembra mjeseca 1992. godine dobila priznanje od 76 država iz cijelog svijeta.[8]

Postizanjem suverenog i nezavisnog državnopravnog statusa Bosne i Hercegovine označen je preokret u istorijskom razvoju državnosti Bosne i Hercegovine. Od dobivanja međunarodnog priznanja 1992. godine Bosna i Hercegovina egzistira kao suverena i nezavisna država. U istom vremenu kada Evropska unija i države sa svih kontinenata daju međunarodno priznanje Bosni i Hercegovini uslijedila je vojna agresija Miloševićevog režima na Bosnu i Hercegovinu. Milošević je prisvojio Jugoslovensku narodnu armiju i njene vojne potencijale usmjerio na opsadu Sarajeva i stavljanje pod kontrolu 70% teritorije Bosne i Hercegovine. Sve je to poduzeto sa ciljem da cijela Bosna i Hercegovina ili njen najveći dio bude u sastavu Savezne republike Jugoslavije, koja je u suštini značila ostvarivanje plana Velike Srbije.[9]

Ovo je bio težak izazov za opstojnost već međunarodno priznate države Bosne i Hercegovine. Rješenje za ovakav izazov uslijedilo je odlukama Ratnog multietničkog predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine. Nakon što je popunjeno početkom juna 1992. godine, Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine je usvojilo Platformu o radu Predsjedništva u uslovima rata.[10] Na osnovu Platforme kao programsko-političkog dokumenta formirana

izjasnilo 99% građana koji su izašli na referendum. Vidi: Kasim I. Begić, *Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog mirovnog sporazuma (1991–1996)*, Bosanska knjiga, Sarajevo 1997, 79.

[8] Zemlje članice Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija i najveće zemlje svijeta kao što su Brazil, Indija, Pakistan i Australija donijele su svoje odluke o priznanju Bosne i Hercegovine. U aprilu i maju 1992. godine na osnovu preporuka Vijeća sigurnosti Skupština Organizacije Ujedinjenih nacija donosi 22. maja 1992. godine odluku o prijemu Bosne i Hercegovine u Ujedinjene nacije. Vidi šire: Mirko Pejanović, Sticanje suverenog i nezavisnog državno-pravnog statusa Bosne i Hercegovine predstavlja istorijski preokret na kraju dvadesetog stoljeća, *Dijalog, časopis za filozofiju i društvenu teoriju* 1–2, ANUBiH, Sarajevo, 9-23.

[9] K. A. Nilsen citira dijelove govora Slobodana Miloševića iz 1991. godine: "Što se tiče srpskog naroda on želi živjeti u jednoj državi…" Potom Nilson konstatuje: "Okupljanje svih Srba u jednu državu bila je Miloševićeva i srbijanska zvanično usvojena politika…" Vidi: Kjell Arild Nilsen, *Milošević u ratu i u Hagu, dokumentacija*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i genocida i međunarodnog prava UNSA, Sarajevo 2013, 258.

[10] Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine popunjeno je 1. juna 1992. godine članovima iz srpskog naroda: dr. Nenadom Kecmanovićem i dr. Mirkom Pejanovićem. Oni su po broju glasova bili sljedeći na listi za Predsjedništvo na izborima 1990. godine. Poslije ostavke u Predsjedništvu prof. Nikole Koljevića i prof. Biljane Plavšić, na upražnjena mjesta po tadašnjem izbornom zakonodavstvu

je Armija Republike Bosne i Hercegovine i izvršena mobilizacija građana za odbranu suvereniteta i integriteta države Bosne i Hercegovine.

Uz organizaciju otpora i odbrane Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine je, u okviru međunarodne zajednice, učestvovalo u pregovorima za postizanje mirovnog političkog rješenja rata u Bosni i Hercegovini. U toku 1994. i početkom 1995. godine vodeće svjetske sile, u okviru Kontaktne grupe,[11] postižu konsenzus o mirovnom planu za Bosnu i Hercegovinu. Pod liderstvom Sjedinjenih Američkih Država potpisuje se, u novembru mjesecu 1995. godine, Dejtonski mirovni sporazum. Ovim sporazumom je uspostavljen mir u Bosni i Hercegovini. Za implementaciju mira ovlaštena je međunarodna zajednica putem visokog predstavnika međunarodne zajednice. Za vojni aspekt uspostave mira u Bosni i Hercegovini ovlašten je odlukom Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija NATO savez.[12] Na ovaj način je postignuta puna internacionalizacija izgradnje mira i institucija države Bosne i Hercegovine. Sa Dejtonskim mirovnim sporazumom država Bosna i Hercegovina postiže preokret u očuvanju svog integriteta i međunarodnopravnog subjektiviteta.

Novo doba u izgradnji državnosti Bosne i Hercegovine nastaje u vremenu provođenja Dejtonskog mirovnog sporazuma u prvoj, drugoj i trećoj deceniji dvadesetprvog stoljeća. To novo doba je označeno kao istorijski projekat, koji se ogleda u vidu integracije države Bosne i Hercegovine u euroatlantske institucije: Vijeće Evrope, Evropsku uniju i NATO savez. Bosna i Hercegovina je postala članica Vijeća Evrope 2002. godine. U procesu integracije u NATO savez država Bosna i Hercegovina ima program saradnje koji vodi ka članstvu Bosne i Hercegovine u NATO savez.

I pored zastoja u odvijanju procesa integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju u vremenu od 2008. do 2016. godine, preokret nastaje sa britansko-njemačkom inicijativom. Taj preokret je učvršćen nakon promjena u geopolitičkim kretanjima u Evropi i svijetu. Zapravo, uslijed invazije Ruske federacije na Ukrajinu u februaru 2022. godine javila se opasnost uvećanja uticaja Ruske federacije na društveni razvoj Bosne i Hercegovine.

---

izabrani su Kecmanović i Pejanović. Kecmanovića je nakon odlaska u Beograd potkraj avgusta 1992. godine zamijenila profesorica Tanja Ljujić-Mijatović. Vidi šire: Mirko Pejanović, *Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću, studije, članci, intervjui*, University Press, Sarajevo 2021, 140.

[11] Kontaktnu grupu su činile: SAD, Ruska federacija, Velika Britanija, Francuska i Savezna Republika Njemačka.

[12] Mirovne vojne snage su odlukom Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija imenovane kao snage pod kontrolom NATO saveza proširene vojnim snagama većeg broja zemalja svijeta. Ove snage su dobile ovlaštenja da obustave sve vojne aktivnosti na terenu, uspostave mir i slobodu kretanja civilnog stanovništva. Vidi šire: Dejtonski mirovni sporazum – preokret u istorijskoj opstojnosti Bosne i Hercegovine, u: M. Pejanović, *Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću*, 161.

Zbog geopolitičkih razloga institucije Evropske unije su dodijelile Bosni i Hercegovini status kandidata za članstvo u decembru 2023. godine a u martu 2024. godine Evropsko vijeće donosi odluku o otvaranju pregovora za članstvo Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju.[13] Približavanjem države Bosne i Hercegovine članstvu u Evropskoj uniji preuzima se evropska pravna stečevina i postaje sastavni dio zakonodavstva države Bosne i Hercegovine. U tom historijskom procesu država Bosna i Hercegovina gradi svoje demokratske kapacitete i postaje pravna i prosperitetna državna zajednica.

Istorijske, kulturološke i geopolitičke pretpostavke za ubrzanje integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju

Uvodni istorijski pristup

Bosna i Hercegovina je geografski prostor koji ima svoje kulturološke specifičnosti. Prostorom Bosne i Hercegovine upravljalo je Rimsko carstvo prije doseljavanja Slavena u jugoistočnu Evropu. Rimsko carstvo je kroz Bosnu i Hercegovinu izgradilo ceste koje su od gradova na Jadranskom moru vodile do Panonije.

Na prostor Bosne i Hercegovine Slaveni doseljavaju u sedmom stoljeću. Od devetog pa sve do petnaestog stoljeća Bosna i Hercegovina uspostavlja svoju državnost. Kao zasebna državna cjelina, Bosna i Hercegovina je dostigla visok stepen samostalnosti u vremenu svoje srednjovjekovne egzistencije. U vrijeme vladavine kralja Tvrtka I Kotromanića 1377–1391. godine Bosna je imala ekonomske i diplomatske međudržavne odnose sa tadašnjim državama u Evropi. Ekonomski odnosi su posebno bili razvijeni sa Dubrovačkom republikom.

Nakon prodora Otomanskog carstva na prostor Balkana, Bosna je izgubila svoju državnu samostalnost kada je posljednji kralj Bosne Stjepan I Tomašević pogubljen u Jajcu 1463. godine.

Pod Otomanskom upravom Bosna je egzistirala kao zasebna teritorijalno-upravna cjelina preko četiri stoljeća. U vremenu uprave Otomanskog carstva nad Bosnom formirala se nova vjersko-etnička struktura. Dio stanovništva Bosne je u šesnaestom i sedamnaestom stoljeću prešao na islamsku vjeroispovijest. Time je Bosna u svojoj istorijskoj i kulturološkoj opstojnosti postala

[13] Odluka o otvaranju pregovora za članstvo Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju Evropsko vijeće je donijelo 21. marta 2024. godine. Vidi šire: *Oslobođenje*, 22. mart 2024. godine.

specifična multikonfesionalna i multietnička zajednica u kojoj na istom prostoru egzistiraju, u toleranciji, tri vjerske skupine: katolička, pravoslavna i muslimanska. Vjerske zajednice će u okviru svog istorijskog razvoja postati osnova za oblikovanje etničkog identiteta: katolika, pravoslavaca i muslimana tokom devetnaestog i dvadesetog stoljeća.

Bosna je tokom otomanske vladavine imala status posebne provincije u obliku pašaluka ili ejaleta. Njena teritorijalna cjelina se od postizanja Karlovačkog mira 1699. godine održala do Berlinskog kongresa 1878. godine, kada je upravu nad Bosnom dobila Austro-Ugarska carevina (od tada po odlukama Berlinskog kongresa Bosna dobija novi naziv: Bosna i Hercegovina).

Austro-Ugarsko carstvo kao velika i razvijena evropska država uvodi u devetnaestom i početkom dvadesetog stoljeća brojne reforme u Bosni i Hercegovini. Sa austrougarskom upravom započinje modernizacija Bosne i Hercegovine u svim poljima društvenog razvoja. Započela je industrijalizacija, zatim razvoj željezničkog saobraćaja i modernog obrazovanja. Sarajevo je, kao zemaljski centar, dobilo gradsku upravu, a izgrađena je i gradska Vijećnica, koja će postati simbol evropeizacije Bosne i Hercegovine u vremenu austrougarske uprave.

Na kraju Prvog svjetskog rata Bosna i Hercegovina će sa Hrvatskom i Slovenijom biti osnivač Države Slovenaca, Hrvata i Srba.

Nakon Šestojanuarske diktature 1929. godine Kraljevina Jugoslavija je podijeljena na devet banovina. Ovom podjelom Bosna i Hercegovina je izgubila svoju teritorijalno-upravnu cjelovitost.

U vremenu poslije Drugog svjetskog rata Bosna i Hercegovina je u okviru socijalističke federativne Jugoslavije od 1945. do 1990. godine imala svoju republičku samostalnost i državnost. Tokom tog vremena Bosna i Hercegovina je zabilježila ekonomski i kulturni napredak. Dostigla je preko četiri miliona stanovnika i milion zaposlenih državljana. Privreda Bosne i Hercegovine je imala ekonomsku razmjenu sa zemljama Evropske unije. Više desetina hiljada bosanskohercegovačkih građana je bilo zaposleno u evropskim zemljama, a najviše u Njemačkoj.

Od sticanja svoje suverenosti i nezavisnosti 1992. godine Bosna i Hercegovina uspostavlja stratešku orijentaciju da postane članica Evropske unije i NATO saveza. Geopolitički okvir za euroatlantske integracije stvoren je Dejtonskim mirovnim sporazumom 1995. godine.

U odvijanju procesa integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju veoma su bitne istorijske, kulturološke, geopolitičke i institucionalne pretpostavke za ubrzanje ove integracije.

Višedecenijska istraživanja evropskih integracija dovela su do oblikovanja spoznaje o više pretpostavki za ubrzanje integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju. Te pretpostavke se iskazuju kao:

– istorijske pretpostavke,
– kulturološke pretpostavke,
– geopolitičke pretpostavke,
– ustavno-zakonske i institucionalne pretpostavke.[14]

Istorijske pretpostavke

Istorijske pretpostavke su sadržane u viševjekovnoj opstojnosti Bosne, a potom u imenu Bosne i Hercegovine od Berlinskog kongresa 1878. godine, na prostoru Evrope. Svi istorijski procesi na širem evropskom prostoru zahvatali su i Bosnu i Hercegovinu. Kad se Rimsko carstvo širilo prema istoku Evrope, u svoju cjelinu uključilo je prostor Bosne i Hercegovine. Kad je Bosna šest stoljeća egzistirala kao srednjovjekovna samostalna evropska država, imala je privrednu i kulturnu saradnju sa susjednim i drugim evropskim državama. Izvjesnu udaljenost od evropskih procesa Bosna i Hercegovina ima u vremenu potčinjenosti Osmanskom carstvu.

Preuzimanjem uprave nad Bosnom i Hercegovinom od strane Austro-Ugarske monarhije 1878. godine Bosna i Hercegovina postaje sastavni dio evropskog razvoja kakav je bio krajem devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća u Austro-Ugarskoj carevini, a time i u Evropi.

U Drugom svjetskom ratu 1941–1945. godine Bosna i Hercegovina je bila glavno poprište antifašističke borbe protiv nacističke okupacije na prostoru Jugoslavije. Tako su žitelji Bosne i Hercegovine dali svoj doprinos pobjedi Narodnooslobodilačkog antifašističkog pokreta, koji će postati dio svjetske antifašističke koalicije. Na temelju pobjede antifašističkih snaga nastala je nova arhitektura ujedinjene Evrope u obliku Evropske zajednice, a od 1992. godine Evropske unije. Po svemu Bosna i Hercegovina ima istorijsko pripadanje udruženoj zajednici slobodnih evropskih država u Evropskoj uniji.

[14] Vidi: Mirko Pejanović: Šira elaboracija pretpostavki za ubrzanje integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju u: Geopolitičke promjene u Evropi i svijetu i mogućnost ubrzanja integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju, *Pravna misao*, 7–8, Sarajevo, juli–august 2023, 22-37.

Kulturološke pretpostavke

Kulturološke pretpostavke znače sve ono što Bosnu i Hercegovinu kulturološki čini zemljom Evrope. Bosna i Hercegovina egzistira u središtu Zapadnog Balkana. Na njenom tlu su nastala civilizacijska i kulturna ostvarenja koja čine dio evropske civilizacije. U razvoju obrazovnog sistema Bosna i Hercegovina je pratila i prati evropska dostignuća. Mladi i obrazovani ljudi u Bosni i Hercegovini svoja stručna i akademska usavršavanja vežu za razvijene evropske države. Kulturne i sportske organizacije učestvuju u evropskim manifestacijama i takmičenjima. Na slobodnom evropskom tržištu rade desetine i stotine hiljada građana Bosne i Hercegovine u prvim decenijama dvadesetprvog stoljeća. Procjenjuje se da je od 1995. godine, kada je potpisan Dejtonski mirovni sporazum, na rad u zemlje Evropske unije otišlo preko 400.000 državljana Bosne i Hercegovine. Mnogi istraživači uviđaju da tako velika ekonomska migracija nije rezultat samo ekonomskog siromaštva Bosne i Hercegovine. Ta emigracija je, prije svega, motivisana evropskom orijentacijom žitelja Bosne i Hercegovine. Osim ekonomske sigurnosti, državljani Bosne i Hercegovine žele pravnu sigurnost, slobodu i jednakost pred zakonima. Državljani Bosne i Hercegovine imaju od evropskih poslodavaca pozitivna vrednovanja u pogledu odgovornosti za rad i poštovanje zakonitosti u društvu. Osim toga građani Bosne i Hercegovine u svom ličnom integritetu posjeduju evropske vrijednosti. Zahvaljujući tome uspješno se integrišu u svijet Evropske unije. Takva kulturološka obilježja žitelja Bosne i Hercegovine čine važnu osnovu za integraciju Bosne i Hercegovine u članstvo Evropske unije.

Geopolitičke pretpostavke

Od početka 2022. godine, a nakon ruske agresije na Ukrajinu, radikalno se mijenjaju geopolitičke prilike u Evropi i svijetu. Poremećena je globalna sigurnost u Evropi. Zemlje Evropske unije su se ujedinile u pružanju pomoći narodu i vladi Ukrajine, da pruže otpor agresiji Ruske federacije.

Istovremeno Ruska federacija agresivno širi svoj uticaj na zemlje Zapadnog Balkana. Taj uticaj se primarno usmjerava na Srbiju i Republiku Srpsku u Bosni i Hercegovini, a time i na Bosnu i Hercegovinu. Kada je lider vladajuće stranke u Republici Srpskoj Milorad Dodik, predsjednik Saveza nezavisnih socijaldemokrata, postao sluga Putinove politike, to je samo po sebi ugrozilo sigurnost i mir u Bosni i Hercegovini, a time i proces integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju. U ovom novom istorijskom kretanju

zemlje Evropske unije su promijenile odnos prema Bosni i Hercegovini i njenom približavanju članstvu u Evropskoj uniji. Taj novi odnos institucija Evropske unije rezultirao je ubrzanim donošenjem odluke kojom se Bosni i Hercegovini dodijelio status kandidata za članstvo u Evropskoj uniji potkraj 2023. godine.

Ustavno-zakonske i institucionalne pretpostavke

Ustavno-zakonske i institucionalne pretpostavke se odnose na institucionalne mogućnosti. Svaka država, nakon sticanja statusa kandidata za članstvo u Evropskoj uniji i ulaska u pregovaračku fazu o otvorenim poglavljima, stvara pravno-zakonsku osnovu na temelju koje prihvata evropsku pravnu stečevinu. Time država, u ovom kontekstu i Bosna i Hercegovina, gradi sistem zakonodavstva kojim se uspostavljaju evropski standardi u svim oblastima društvenog razvoja.

Riječ je o tome da institucionalne pretpostavke podrazumijevaju donošenje ustavnog rješenja za ubrzano usvajanje zakona kojim se preuzima evropska pravna stečevina. Sve zemlje koje su prolazile pregovarački proces o otvorenim poglavljima, poput Slovenije, Hrvatske, Češke Republike, Poljske i druge, usvajale su ustavne promjene kojim se uvodila evropska klauzula u ustav. Tom klauzulom se omogućuje da donošenje zakona kojim se usvaja evropska pravna stečevina ide ubrzanim procesom. Tako su parlamenti Slovenije i Hrvatske godišnje donosili stotine i više zakona.

Unutar institucionalne mogućnosti u Bosni i Hercegovini postoji bazični konsenzus u volji građana da njihova zemlja postane članica Evropske unije. Prema istraživanjima javnog mnijenja, 75% građana Bosne i Hercegovine iskazuje volju da njihova zemlja ubrzano postane članica Evropske unije.

Postoji i treći moment, koji se odnosi na institucionalne pretpostavke. On je sadržan u istorijskoj odgovornosti institucija Evropske unije za provođenje Dejtonskog mirovnog sporazuma i izgradnju mira u Bosni i Hercegovini. Dejtonskim mirovnim sporazumom je Evropska unija za izgradnju mira dobila instituciju Specijalnog predstavnika za Bosnu i Hercegovinu. Na toj osnovi institucije Evropske unije imaju ulogu odgovornosti da pružaju političku, ekonomsku i organizacijsko-tehničku pomoć parlamentarnim i izvršnim vlastima u Bosni i Hercegovini da ubrzaju i izvode proces integracije države Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju. Jer proces integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju omogućuje unutrašnju integraciju zemlje i razvoj njene državnosti na osnovama evropskih standarda.

Zaključna stajališta

Bosna i Hercegovina kao multietničko društvo ima istorijsku opstojnost od srednjovjekovnog do savremenog doba.

Bosna i Hercegovina je imala istorijsku osnovu da u viševjekovnoj egzistenciji razvije i sačuva svoju vjersku, višekulturnu i višeetničku strukturu. Tokom viševjekovne egzistencije, kako u srednjovjekovnoj državnoj nezavisnosti tako i u potčinjenosti u dva svjetska carstva, Otomanskom i Austro-Ugarskom, Bosna i Hercegovina je održala svoje teritorijalnu i kulturološku zasebnost i izgradila model međuvjerske i međuetničke tolerancije.

Snaga međuetničke tolerancije bosanskohercegovačkog naroda bila je najšira osnova za razvoj Narodnooslobodilačkog i antifašističkog pokreta na tlu Bosne i Hercegovine u Drugom svjetskom ratu. Bosna i Hercegovina je bila središte Narodnooslobodilačke borbe protiv fašističke okupacije u Drugom svjetskom ratu.

Taj široki Narodnooslobodilački antifašistički pokret postaće rodno mjesto ideje za sazivanje i održavanje Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a u novembru mjesecu 1943. godine.

Ideja ZAVNOBiH-a, nastala na temelju jedinstva antifašističkih snaga u Bosni i Hercegovini, dovela je do oblikovanja državnopravnog statusa Bosne i Hercegovine kao ravnopravne federalne državne jedinice unutar nove demokratske Jugoslavije na Drugom zasjedanju AVNOJ-a u Jajcu 1943. godine.

Bosna i Hercegovina će na temelju odluka Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a i Drugog zasjedanja AVNOJ-a postati državni okvir u kome će se garantovati i razvijati ravnopravnost bošnjačkog (muslimanskog), srpskog i hrvatskog naroda, kao i pravo građana da ostvaruju svoje demokratske težnje u upravljanju razvojem Bosne i Hercegovine.

Istorijske odluke donesene na kraju Drugog svjetskog rata na Prvom zasjedanju ZAVNOBiH-a predstavljaju osnovu moderne državnosti Bosne i Hercegovine u drugoj polovini dvadesetog stoljeća i u prvim decenijama dvadesetprvog stoljeća.

Istorijski izazovi pred kojima se našla Bosna i Hercegovina nakon mirnog i prosperitetnog razvoja republičke državnosti uslijedili su početkom 90-ih godina dvadesetog stoljeća. Ti izazovi su bili, najprije, disolucija Jugoslovenske socijalističke federacije i jačanje velikodržavnih težnji srpskog nacionalizma da izvede destrukciju državnog subjektiviteta Bosne i Hercegovine.

Demokratske snage su u novoizabranom višestranačkom Parlamentu 1992. godine pronašle rješenje za istorijski izazov u obliku prijetnje lidera Srpske

demokratske stranke Radovana Karadžića da će put nezavisnosti Bosne i Hercegovine dovesti do nestanka bošnjačkog naroda. Radovan Karadžić je bio eksponent velikodržavnog srpskog nacionalizma za stvaranje Velike Srbije.[15]

Republika Bosna i Hercegovina je uspješno izvela referendum građana o suverenom i nezavisnom državnopravnom statusu Bosne i Hercegovine. Dvotrećinska većina građana je izašla na referendum 1992. godine i sa 99% svojih glasova odlučila da Bosna i Hercegovina u svom istorijskom i državnom razvoju dobije status suverene i nezavisne države. Od međunarodnog priznanja i prijema u organizaciju Ujedinjenih nacija 22. maja 1992. godine Bosna i Hercegovina stiče svoj međunarodnopravni status kao nezavisna država.

Drugi veliki istorijski izazov za Bosnu i Hercegovinu bio je odbrana Bosne i Hercegovine od agresije Jugoslovenske narodne armije u organizaciji Miloševićevog beogradskog režima. Tom teškom izazovu odgovor je uslijedio u jedinstvu multietničkog Ratnog predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine. Usvajanjem Platforme o radu Predsjedništva u ratnim uslovima u junu 1992. godine i formiranjem Armije Republike Bosne i Hercegovine izvedena je odbrana integriteta i suverenog statusa države Bosne i Hercegovine.

Težak izazov pred Bosnom i Hercegovinom bio je postizanje mirovnog političkog rješenja u obliku Dejtonskog mirovnog sporazuma 1995. godine. Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine je, putem pregovora, uz podršku Sjedinjenih Američkih Država, prihvatilo kompromisna rješenja u pogledu ustavnopolitičkog i teritorijalnog ustrojstva Bosne i Hercegovine. Pokazalo se da dominacija etničkog principa u ustrojstvu države Bosne i Hercegovine bitno otežava funkcionisanje institucija države Bosne i Hercegovine. Istovremeno je sa Dejtonskim mirovnim sporazumom osigurana internacionalizacija pitanja izgradnje države Bosne i Hercegovine do nivoa samoodrživosti putem integracija u Evropsku uniju.

U prve dvije decenije dvadesetprvog stoljeća i u decenijama koje dolaze, država Bosna i Hercegovina stoji pred izazovom da postigne članstvo u Evropskoj uniji i NATO savezu. U tom pogledu Bosna i Hercegovina je ušla u završnu fazu odvijanja procesa integracije u Evropsku uniju. Radi se o odvijanju pregovora kroz ispunjavanje uslova u otvorenim poglavljima. Otklanjanju blokada koje su na sceni i koje dolaze od Dodikovog autoritarnog režima u Republici Srpskoj mogu najviše doprinijeti institucije Evropske unije u sinergiji sa bosanskohercegovačkim demokratskim snagama.

[15] Za odgovornost za počinjene zločine protiv čovječnosti i genocid nad Bošnjacima u Srebrenici Radovan Karadžić je pred Haškim tribunalom 24. 3. 2016. godine osuđen na doživotnu robiju.

Sticanje članstva Bosne i Hercegovine u Evropskoj uniji dovodi do one istorijske datosti u kojoj će biti eliminisane istorijske silnice etnonacionalnih podjela i negacije državnosti Bosne i Hercegovine. Evropska pravna i demokratska država Bosna i Hercegovina je želja većine građana Bosne i Hercegovine.

Ako je ZAVNOBiH u dvadesetom stoljeću bio nedovršena istorija, sticanje članstva Bosne i Hercegovine u Evropskoj uniji, do kraja treće ili početkom četvrte decenije dvadesetprvog stoljeća označiće ostvarenje kolosalne ideje ZAVNOBiH-a u Drugom svjetskom ratu.

Čin sticanja članstva Bosne i Hercegovine u Evropskoj uniji označiće istorijsku pobjedu antifašističkih snaga jedne evropske zemlje koja je dala veliki doprinos pobjedi antifašističke koalicije u Drugom svjetskom ratu.

U proteklih osamdeset godina ZAVNOBiH se istorijski potvrdio kao politički oblik državne organizacije višenacionalne zajednice kakva je Bosna i Hercegovina. Vrijednosti ZAVNOBiH-a su "istorijski neprolazne".[16]

Po tome se politička budućnost Bosne i Hercegovine istorijski veže za dovršetak procesa integracije države Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju.

Literatura

Begić, Kasim I. (1997) *Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog mirovnog sporazuma (1991–1996)*, Bosanska knjiga, Sarajevo.

Bilandžić, Dušan (2007) Zlatno doba Bosne i Hercegovine, u: *Naučni skup Bosna i Hercegovina prije i nakon ZAVNOBiH-a, Sarajevo 23. i 24. novembar 2003*, Posebna izdanja, knj. CXXIV, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 37, ANUBiH, Sarajevo, 42-46.

Deklaracija Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a o pravima građana Bosne i Hercegovine, Sanski Most 1. jula 1944. godine, u: Ibrahimagić, Omer; Kurtćehajić, Suad (1999) *Politički sistem Bosne i Hercegovine 2, Hrestomatija*, Magistrat, Sarajevo, 240-241.

Fink Hafner, Danica; Pejanović, Mirko (ur.) (2006) *Razvoj političkog pluralizma u Sloveniji i Bosni i Hercegovini*, Fakulteta za družbene vede, Založba FDV – Fakultet političkih nauka, Ljubljana – Sarajevo.

Goldstein, Ivo (2019) Josip Broz Tito, KPJ i Bosna i Hercegovina 1937–1943. godine, u: *Međunarodna naučna konferencija 75. godišnjica Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a – povijesna utemeljenost obnovljene državnosti Bosne i Hercegovine u 20. i 21. stoljeću, Sarajevo, 24. i 25. aprila 2019. godine, zbornik radova*, ur. Adila Pašalić Kreso, Mirko Pejanović, Vera Katz, Posebna izdanja, knj. CLXXIX, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 11/1, Odjeljenje humanističkih nauka, knj. 46/1, ANUBiH, Sarajevo, 93-113.

[16] Akademik Enver Redžić, ZAVNOBiH nedovršena istorija Bosne i Hercegovine, u: *Naučni skup Bosna i Hercegovina prije i nakon ZAVNOBiH-a, Sarajevo 23. i 24. novembar 2003*, Posebna izdanja, knj. CXXIV, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 37, ANUBiH, Sarajevo 2007, 370.

Humo, Avdo (1974) Diskusija u: *AVNOJ i narodnooslobodilačka borba u Bosni i Hercegovini (1942–1943), materijali sa naučnog skupa održanog u Sarajevu 22. i 23. novembra 1973. godine*, Rad, Beograd, 755-767.

Imamović, Mustafa (2014) *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, četvrto izdanje, University Press, Sarajevo.

Nilsen, Kjell Arild (2013) *Milošević u ratu i u Hagu, dokumentacija*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i genocida i međunarodnog prava UNSA, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2013) *Ogledi o državnosti i političkom razvoju Bosne i Hercegovine, studije, članci, intervjui*, 3. dopunjeno izd., Šahinpašić, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2022) Sticanje suverenog i nezavisnog državno-pravnog statusa Bosne i Hercegovine predstavlja istorijski preokret na kraju dvadesetog stoljeća, *Dijalog, časopis za filozofiju i društvenu teoriju* 1–2, ANUBiH, Sarajevo, 9-23.

Pejanović, Mirko (2023) Geopolitičke promjene u Evropi i svijetu i mogućnost ubrzanja integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju, *Pravna misao* 7–8, Sarajevo, juli–august 2023, 22-37.

Redžić, Enver (2007) ZAVNOBiH nedovršena istorija Bosne i Hercegovine, u: *Naučni skup Bosna i Hercegovina prije i nakon ZAVNOBiH-a, Sarajevo 23. i 24. novembar 2003*, Posebna izdanja, knj. CXXIV, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 37, ANUBiH, Sarajevo, 364-376.

Historical challenges in the development of statehood of Bosnia and Herzegovina during XX and early XXI century

Abstract: The research paper entitled "Historical challenges in the development of the statehood of Bosnia and Herzegovina during the 20th and early 21st century" elaborates the main socio-historical processes in which the statehood of Bosnia and Herzegovina was shaped as a federal state unit within the Democratic Federal Yugoslavia during the Second World War. The statehood of Bosnia and Herzegovina, shaped on the idea of ZAVNOBiH, was established by the decisions of the First Session of ZAVNOBiH and the Second Session of AVNOJ in 1943.

During World War II, Bosnia and Herzegovina was the military and political centre of the People's Liberation and Anti-Fascist Movement in Yugoslavia. Within that movement, in which the inhabitants of Bosnia and Herzegovina had a massive participation, the idea of fraternity of peoples who have been living together in Bosnia and Herzegovina for centuries prevailed. With the decisions of the First, Second and Third sessions of ZAVNOBiH, Bosnia and Herzegovina had become a model for building a multi-ethnic state based on the idea of equality of citizens and peoples.

During the Second World War, democratic and anti-fascist forces solved the challenge of establishing the statehood of Bosnia and Herzegovina. In the decades that followed from 1945 to 1990, Bosnia and Herzegovina found an answer to the challenge of overcoming economic and cultural backwardness in the unity of social forces and state institutions. The Republic

of Bosnia and Herzegovina recorded a civilizational breakthrough in its social and cultural development in the 1965–1989 period.
At the end of the 20th century, or rather at the beginning of the 90s, Bosnia and Herzegovina faced a challenge for its survival in the process of the dissolution of the Yugoslav Federation, as well as the military aggression of the Milošević regime aimed at pulling all of Bosnia and Herzegovina into the Greater Serbia project. Democratic forces found a solution for holding a citizens' referendum for the sovereign and independent legal status of Bosnia and Herzegovina and the defence of its integrity and its historical multi-ethnic being.
The historical challenge of Bosnia and Herzegovina's integration into the Euro-Atlantic institutions is being solved by Bosnia and Herzegovina, albeit slowly, with the involvement and assistance of the European Union and the international community.
With Bosnia and Herzegovina becoming a member of the European Union, which will follow by the end of the third and beginning of the fourth decade of the 21st century, Bosnia and Herzegovina will become a stable democratic and economically prosperous European state.

Keywords: National Anti-Fascist Council of the People's Liberation of Bosnia and Herzegovina, Republic of Bosnia and Herzegovina, Presidency of the Republic of Bosnia and Herzegovina, Army of the Republic of Bosnia and Herzegovina, European Union, United Nations, NATO Alliance, United States of America